

ЕВРОПСКИ ПРОПИСИ И ДИГИТАЛИЗАЦИЈА КУЛТУРНЕ И НАУЧНЕ БАШТИНЕ

203

Гордана Гасми*, Вања Кораћ** и Сања Прља*

* *Институти за ујоредно право, Београд*

** *Математички институти САНУ*

САЖЕТАК: Анализа доношења прописа Европске уније (ЕУ) и њихове примене у области дигитализације културне и научне баштине у овом раду вршена је са циљем разматрања корисних искустава и релевантних путоказа за дигитализацију културне и научне баштине у Србији. Европска унија својим прописима прати и усмерава процес дигитализације културне и научне баштине. Посебно место у том процесу заузимају Препорука ЕУ о дигитализацији и онлајн доступности културног материјала и о дигиталној заштити, и Предлог директиве о ауторском праву на јединственом дигиталном тржишту. Примену Препоруке надгледала је од 2007. године Експертска група ЕУ за дигитализацију и дигиталну заштиту, а од 2017. године Експертска група за дигитализацију културне баштине и Еуропеану. ЕУ је препознала несумњиви значај дигитализације културне и научне баштине и из тог разлога прати и усмерава активности у овој области, посебно од 2006. године до данас. Одлуке и препоруке ЕУ односе се на онлајн доступност културне и научне баштине и њену дигиталну заштиту, са циљем усклађивања акција држава чланица у области дигитализације. Будући напредак дигитализације у ЕУ у значајној мери везан је за Еуропеану, као једну од највећих светских база дигиталних објеката културне баштине.

Кључне речи: Европска унија, информатичко друштво, ауторска права, дигитализација културне баштине, дигитализација научне баштине

Европска унија је донела више одлука и препорука још 2006. и 2007. године¹ како би указала на то да је дигитализација културне и научне баштине важно средство за обезбеђивање већег приступа, а у неким случајевима и једини начин да се обезбеди доступност вредног материјала будућим генерацијама. Одлуке и препоруке су се односиле на онлајн доступност културне баштине и њену диги-

1 Одлука Савета ЕУ о дигитализацији и онлајн доступности културног материјала и његовој дигиталној заштити, 2006, Препорука Европске комисије о дигитализацији и онлајн доступности културног материјала и његовој дигиталној заштити, Одлука Европске комисије о оснивању експертске групе за дигиталне библиотеке, 2006, Закључак Европске комисије и Савета о научним информацијама у дигиталном добу, 2007, Одлука Европског парламента 2010: према европској дигиталној библиотеци, 2007.

талну заштиту, са циљем усклађивања акција држава чланица у области дигитализације њихове културне баштине како би се обезбедила кохерентност у избору материјала за дигитализацију и како би се избегла преклапања. У документима донетим од стране Европске комисије и Савета 2007. године закључено је да је приступ, дисеминација и очување научних информација главни изазов дигиталног доба и да је успех у овој области од кључног значаја за развој европског информационог друштва.

Европски парламент донео је 2007. године одлуку, а 2010. године препоруку према европској дигиталној библиотеци препоручивши стварање јединствене вишејезичне европске дигиталне библиотеке, као основне приступне тачке за европску културну баштину. Еуропеана – јединствена европска дигитална библиотека, која обезбеђује приступ дигиталној културној баштини из целе Европе (књиге, новине, фотографије, филмови и аудиовизуелни радови, документи архива, музејски материјали, архитектонско и археолошко наслеђе, итд.) основана је крајем 2008. године. Врло брзо Еуропеана је постала референтна тачка на интернету за европску културну баштину.

Даљи развој европских прописа о дигитализацији културне и научне баштине резултирао је доношењем Препоруке о дигитализацији и онлајн доступности културног материјала и о дигиталној заштити 2011. године чије је спровођење надгледала најпре Експертска група за дигитализацију и дигиталну заштиту, а од 2017. године Експертска група за дигитализацију културне баштине и Еуропеану, а потом и доношењем Предлога директиве о ауторским правима на јединственом дигиталном тржишту 2016. године, који треба да буде усвојен као Директива 12. септембра 2018. године.

ПРЕПОРУКА ЕУ О ДИГИТАЛИЗАЦИЈИ И ОНЛАЈН ДОСТУПНОСТИ КУЛТУРНОГ МАТЕРИЈАЛА И О ДИГИТАЛНОЈ ЗАШТИТИ

Европска комисија је усвојила Препоруку о дигитализацији и онлајн доступности културног материјала и о дигиталној заштити (2011/711/EU)² у циљу унапређења њене Препоруке из 2006. године са циљем дефинисања основа дигитализације културне баштине у складу са стратегијом Европске уније до 2020. године.

Праћење примене Препоруке о дигитализацији и онлајн доступности културног материјала и о дигиталној заштити резултирало је двогодишњим извештајима земаља чланица за период од 2011. године до 2013. године, од 2013. године до 2015. године и од 2015. године до 2017. године.

2 Recommendation of 27 October 2011 on the digitization and online accessibility of cultural material and digital preservation, 2011/711/EU, Official Journal of the European Union, L 283/39, 29.10.2011.

Прелиминарни извештај за период од 2015. године до 2017. године, који је представљен на трећем састанку Експертске групе за дигитализацију културне баштине и Еуропеану одржаном од 17–18 априла 2018. године,³ показао је да постоји пет најважнијих подручја примене Препоруке. Та подручја су: 1) Еуропеана, 2) организација и финансирање дигитализације, 3) дигитална заштита, 4) дигитализација материјала који је под заштитом ауторских права и 5) дигитализација материјала који је у јавном домену.

Еуропеана у квантитативном смислу напредује и до сада је достигла 58 милиона дигиталних објеката, али је неопходно унапређивати метаподатке, вишејезичност и генерално квалитет дигиталних објеката. Такође је неопходно обезбедити јавне фондове за пројекте дигитализације засноване на доступности дигитализованог материјала путем Еуропеане, уз поштовање стандарда дефинисаних од стране Еуропеане.

Када је у питању организација и финансирање дигитализације, морају се одредити квантитативни циљеви и систем надгледања остваривања тих циљева. Потребно је посебну пажњу посветити могућности реализације јавно-приватног партнерства, јер многе земље Европске уније имају у претходном периоду добра искуства у таквој сарадњи при реализацији пројеката дигитализације⁴. Оптимизација капацитета за дигитализацију и постизање економичности при дигитализацији важни су циљеви које је потребно остварити, а такође је неопходно користити фондове Европске уније намењене дигитализацији, када је то могуће.

Препорука о дигитализацији и онлајн доступности културног материјала и о дигиталној заштити (2011/711/EU/) представља правни оквир дигитализације културне баштине у складу са стратегијом ЕУ до 2020. године.

ЕКСПЕРТСКА ГРУПА ЗА ДИГИТАЛИЗАЦИЈУ КУЛТУРНЕ БАШТИНЕ И ЕУРОПЕАНУ

Након доношења Одлуке о дигитализацији и онлајн доступности културног материјала и његовог дигиталној заштити 2006. године Европска комисија је 2007. године донела одлуку о оснивању Експертске групе за дигитализацију и дигиталну заштиту.⁵ Задатак експертске групе био је да усклади политике земаља чланица у

3 <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/third-meeting-european-commissions-expert-group-digital-cultural-heritage-and-europeana-dche>, 31.08.2018.

4 Пример успешног јавно-приватног партнерства у дигитализацији књига остварен је у Чешкој Републици, Холандији и Немачкој, са компанијом *Google*. Вид. код Гасми, Кораћ, Прља, „Европска унија и дигитализација културне баштине“, у: Правни аспекти дигитализације културне баштине, уредник Прља Д, САНУ, Институт за упоредно право, Београд, 2017, стр. 85–86.

5 Commission Decision of 22 March 2007 setting up the Member States' Expert Group on Digitization and Digital Preservation, 2007/320/EC, Official Journal of the European Union, L 119/45, 9.05.2007.

овој области, да прати напредак, оцењује резултате и допринесе размени информација и добрих пракси у области дигитализације и онлајн доступности културне грађе и у области дигиталне заштите.

Експертска група имала је осамнаест састанака до новембра 2016. године. На тим састанцима Експертска група се бавила разним питањима везаним за дигитализацију, као што су:

- модернизација ауторских права (посебно када су у питању кључни изузеци и ограничења у области истраживања, образовања и очувања културног наслеђа како би се омогућило институцијама које брину о културној баштини да имају право да копирају радове, укључујући и дигиталне, ради њихове заштите);
- квалитативни аспекти политике дигитализације и резултата дигитализације (подстицање приступачности висококвалитетним садржајима и метаподацима националних и регионалних колекција дигитализоване културне баштине);
- контрола квалитета података;
- стратегија дигитализације;
- алгоритми за препознавање текста и података, 3Д дигитализација културне баштине;
- пракса дигитализације у појединим земљама ЕУ;
- принципи дигитализације и стављање на располагање јавним библиотекама некомерцијалних дела;
- дигитализација дела у јавном домену;
- стандарди у области дигитализације;
- стратегија развоја Европеане до 2020. г. итд.

Пошто је 2011. године Европска комисија усвојила Препоруку о дигитализацији и онлајн доступности културног материјала и дигиталној заштити којом су дефинисани основни принципи очувања културне баштине дигитализацијом, она је својом одлуком од 7. марта 2017. године формирала нову Експертску групу за дигитализацију културне баштине и Европеану.⁶ Један од задатака био је да разматра и дискутује о политици дигитализације културне баштине и прати имплементацију Препоруке из 2011. године о дигитализацији и онлајн доступности културног материјала и његовог дигиталног очувања и закључака Савета из 2016.

6 COMMISSION DECISION of 7.3.2017 setting up the Expert Group on Digital Cultural Heritage and Europeana, http://ec.europa.eu/information_society/newsroom/image/document/2017-42/commission_decision_dche_D19B28A2-BCEE-B2D6-81F1AA9FB3CE377C_47767.pdf

године о улози Еуропеане у видљивости и употреби европске културне баштине. Други задатак је био да обезбеди сарадњу између држава чланица и Комисије у овој области и да обезбеди размену информација и модела добрих пракси, као и усклађивање политика и стратегија држава чланица у области онлајн доступности културног материјала и његовог дигиталног очувања. Трећи задатак је био да допринесе даљем развоју и одрживости Еуропеане, дефинишући опште циљеве, приоритетне активности и предвиђен ниво финансирања. Четврти задатак експертске групе био је да помогне Европској комисији у праћењу развоја културне и креативне индустрије. Експертска група се састала два пута у 2017. години (у мају и новембру) и једанпут у 2018. години (у априлу).

Поред новог имена, Експертска група је добила и нови мандат до 31. децембра 2020. године. Она је добила задатак да настави да даје препоруке за побољшање услова за дигитализацију, онлајн доступност културне баштине и њену дигиталну заштиту, да сваке две године координира израду и достављање националних извештаја о напретку, али и да допринесе развоју и одрживости Еуропеане, да дефинише опште циљеве и приоритете, као и одређени ниво финансирања. Посебан задатак Експертске групе је да припреми независну оцену Еуропеане и да одреди јасне средњорочне и дугорочне циљеве развоја и финансирања Еуропеане.

Током 2017. године Експертска група се бавила питањима виртуелних мултимедијалних музеја, питањима експлоатације филмског блага у дигиталној ери, стратегијом развоја Еуропеане до 2020. године, националним извештајима о напретку за период од 2015. до 2017. године, али и питањима ауторских права на јединственом дигиталном тржишту у делу који се односи на институције културе.

Један од закључака Експертске групе са последњег састанка одржаног 2018. године је да су кључне питања даље дигитализације културне баштине: организација и финансирање дигитализације, дигитализација и онлајн доступност материјала у јавном домену, дигитализација и доступност материјала који је у режиму ауторских права, Еуропеана, и дигитална заштита и очување културне баштине. Стандарди дигитализације и мета подаци су такође незаобилазни елементи квалитетне дигитализације културне и научне баштине, као и јавно-приватно партнерство у поступку дигитализације.

ДИРЕКТИВА О АУТОРСКИМ ПРАВИМА НА ЈЕДИНСТВЕНОМ ДИГИТАЛНОМ ТРЖИШТУ

У складу са Стратегијом за постизање јединственог дигиталног тржишта, Европска комисија се 2015. године одлучила за модернизацију режима ауторских права да би се, између осталог, обезбедио шири приступ на мрежи заштићеним садржајима

ма. Предлог нове Директиве о ауторским правима на јединственом дигиталном тржишту припремљен је и донет 2016. године.⁷

Циљ доношења био је да се смање разлике између националних система заштите ауторских права и да се омогући слободнији приступ делима путем интернета за кориснике из целе Европе. Модернизацијом у области изузетака и ограничења обезбедио би се јаснији правни оквир за употребу истраживачких алата за проналажење текста и података како би наставници и ученици могли да искористе дигиталне технологије у области образовања, а институције културе, библиотеке, музеји, архиви, и институције које чувају филмску и аудиовизуелну баштину, у области очувања културне баштине. Циљ увођења изузетака и ограничења био је да се обезбеди грађанима Европе приступ недоступним делима и садржајима културне баштине. Предлог је да се уведе посебан механизам за олакшавање давања лиценци институцијама које чувају културну баштину, како би је могле учинити доступном путем интернета.

Предлог директиве о ауторским правима на јединственом дигиталном тржишту у члановима 3. и 4. предвиђа изузетке за потребе научног истраживања, односно претраживање и проналажење текста и података и њихову репродукцију. Предвиђена су ограничења и изузеци када је у питању дигитална употреба дела и других садржаја у искључиву сврху давања примера у настави, у мери која је оправдана некомерцијалном употребом, под условом да се одвија у просторијама образовне установе или путем сигурне електронске мреже којој могу приступити само ученици, студенти и наставно особље, при чему морају да се наводе извори, укључујући и имена аутора.

За институције које чувају културну баштину, чланом 5. Предлога директиве предвиђа се изузетак којим се допушта умножавање дела и других садржаја који су трајни део њихових збирки у било ком формату или на било ком медију, искључиво у сврху очувања таквих дела или других садржаја. На овај начин предвиђен је изузетак на основу кога институције које чувају и дигитализују културну баштину имају право на копирање дела која су створена директно у дигиталном облику и дигитализацију радова у аналогним форматима.

Предлог директиве предвиђа посебан правни режим за колективне споразуме о лиценцирању, дисеминацији, и дигитализацији садржаја који представљају културну баштину (књиге које су издавачи престали да штампају и продају). Чланом 7. Предлога директиве предвиђа се да ове институције, када склопе уговор о неискључивим лиценцама са организацијама за колективно остваривање права

7 Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on Copyright in the Digital Single Market, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52016PC0593>, 31.08.2018.

аутора у циљу дигитализације, дистрибуције, саопштавања јавности, или стављање на располагање недоступних дела или других садржаја који су трајни део њихових збирки, таква неискључива лиценца може се проширити или се може претпоставити да се примењује на носиоце ауторских права, који су у истој категорији као и они обухваћени лиценцом. Дело или други садржај се сматра недоступним када цело дело или садржај, укључујући све његове преводе, верзије и приказе није доступно јавности уобичајеним тржишним каналима и не може се разумно очекивати да ће постати доступно.

Четврта глава Предлога директиве о ауторским правима на јединственом дигиталном тржишту посвећена је мерама за стварање тржишта за ауторска права. У оквиру ове главе предлаже се заштита публикација у погледу дигиталног коришћења у области информативних публикација у трајању од двадесет година, предвиђа се могућност потраживања правичне накнаде у случају када аутор пренесе права на издавача, како би издавач могао да тражи део накнаде за коришћење на бази изузетака или ограничења пренесеног или лиценцираног права, предвиђа се коришћење заштићеног садржаја који користе пружаоци услуга информационог друштва који чувају велике количине дела и других садржаја које су унели њихови корисници и којима је омогућен приступ, односно одговарајуће и примерене мере, како би се осигурало поштовање уговора склопљених са носиоцима права за употребу њихових дела или других садржаја, или како би се спречила доступност тих дела или садржаја.

Државе чланице су на основу Предлога директиве о ауторским правима на јединственом дигиталном тржишту дужне да обезбеде да пружаоци услуга успоставе жалбене механизме и механизме правне заштите, који су доступни корисницима у случају спорова. Оне су такође у обавези да обезбеде да аутори и извођачи редовно добијају информације о коришћењу њихових дела од оних којима су лиценцирали или пренели права, посебно у погледу начина коришћења, остварених прихода и накнада које им припадају.

Одбор за правне послове Европског парламента одобрио је Предлог директиве о ауторским правима на јединственом дигиталном тржишту 20. јуна 2018. године, а Европски парламент је 5. јула 2018. године одложио гласање за 12. септембар 2018. године како би било времена за дискусију и евентуалне амандмане. Критика Предлога директиве усмерена је на противљење увођењу „пореза на линк“, јер би у случају усвајања и примене дијективе веб странице морале да добију лиценцу пре него што линкују неку вест, као и мере спречавања неовлашћеног објављивања дела и садржаја која потпадају под заштиту ауторских права.

Предлог директиве о ауторским правима на јединственом дигиталном тржишту подржали су издавачи новина, књига, музичких и других аудио-визуелних

дела и уметници од Дејвида Гете до Пола Макартнија, удружења уметника, новинске агенције и разне политичке партије.

Насупрот оних који су подржали Предлог директиве постоји и велики број оних који су против Предлога директиве, а међу њима највише је стручних удружења, појединаца (укључујући и аутора Веба Тим Бернер Лија) и многе компаније. Највећи противници међу компанијама су *Google* и Фејсбук, сматрајући да Предлог директиве може да има озбиљне нежељене последице на отворени и креативни интернет. Многе организације прикупљају потписе против Предлога директиве, а велики број организација из области људских и дигиталних права, слободе медија, образовања, библиотекарства, информатике износе аргументе против доношења предложене директиве. Један број чланова Европског парламента жестоко се супротставља доношењу директиве међу којима је најгласнија Немица Јулија Реда. Она она као главне примедбе наводи: додатно ауторско право за сајтове које објављују вести (чл. 11. Предлога директиве), цензуру путем праћења корисника ради идентификовања кршења ауторских права (чл. 13. Предлога директиве), ограничење изузетака код коришћења текста и података само на истраживачке институције (чл. 3. Предлога директиве).⁸

ЗАКЉУЧАК

Европска унија је препознала несумњиви значај дигитализације културне и научне баштине и из тог разлога прати и усмерава активности у овој области, посебно од 2006. године до данас. Одлуке и препоруке институција Европске уније односиле су се на онлајн доступност културне и научне баштине и њену дигиталну заштиту, са циљем усклађивања акција држава чланица у области дигитализације. Посебно значајну улогу у том процесу одиграла је најпре Експертска група за дигитализацију и дигиталну заштиту, а од 2017. године Експертска група за дигитализацију културне баштине и Еуропеану, разматрајући периодичне извештаје земаља чланица, анализирајући примере добре праксе и пратећи и унапређујући дигитализацију у свим њеним сегментима од техничких до стратешких димензија.

Усвајање контроверзне Директиве о ауторским правима на јединственом дигиталном тржишту и њена примена показаће у којој мери ће даљи правац дигитализације културне и научне баштине у Европској унији бити убрзан или успорен и како ће утицати на остваривање ауторских права и отворени приступ креативним идејама и материјалима.

Будући напредак дигитализације у Европској унији у значајној мери везан је за Еуропеану, као једну од највећих светских база дигиталних објеката културне

⁸ <https://juliareda.eu/eu-copyright-reform/>, 31.08.2018.

баштине. Остваривање стандарда које успоставља Еуропеана, посебно у сегменту квалитета објеката и метаподатака о објектима, услов су за успешну дигитализацију у свим државама чланицама Европске уније.

ЛИТЕРАТУРА

211

1. Батрићевић Ана, *Правни оквири дигитализације културне баштине: међународни стандарди и стање у Србији*, Правни оквири дигитализације културне баштине, Београд, САНУ и Институт за упоредно право, 2017.
2. Гасми Гордана, Вања Кораћ, Сања Прља, *Евројска унија и дигитализација културне баштине*, Правни оквири дигитализације културне баштине, Београд, САНУ и Институт за упоредно право, 2017.
3. Marinković Александра, Мирић Александра, Мирић Филип, *European Policy on Digitisation of Cultural Heritage From 2005. Onwards*, University of Niš, Facta Universitatis, 1/2016.
4. Рељановић Марио, Драган Прља, *Дигитализација културне баштине у Републици Србији – нормативни аспекти*, Правни оквири дигитализације културне баштине, Београд, САНУ и Институт за упоредно право, 2017.
5. Recommendation of 27 October 2011 on the digitisation and online accessibility of cultural material and digital preservation, 2011/711/EU, Official Journal of the European Union, L 283/39, 29.10.2011.

EUROPEAN LEGISLATION AND DIGITISATION OF CULTURAL AND SCIENTIFIC HERITAGE

Gordana Gasmi*, Vanja Korać** and Sanja Prlja*

* *Institute of Comparative Law, Belgrade*

** *Mathematical Institute, Belgrade*

SUMMARY: The analysis of the adoption of the European Union (EU) legislation and its implementation in the field of digitization of cultural and scientific heritage in this paper is carried out with the aim of discussing useful experience and relevant guidelines for the digitization of cultural and scientific heritage in Serbia.

The European Union monitors and directs the process of digitizing cultural and scientific heritage through its legal framework. A special place in this process is the EU Recommendation on the digitization and online accessibility of cultural material and digital protection, and the Proposal for a Copyright Directive in a single digital market. The implementation of the Recommendation has been overseen since 2007 by the EU Expert Group on Digitalization and Digital Protection, and since 2017, the Expert Group for the Digitization of Cultural Heritage and European.

The EU has recognized blatant importance of digitizing cultural and scientific heritage and, for this reason, monitors and directs activities in this field, especially from 2006 to the present. The decisions and recommendations of the EU institutions regulate the online accessibility of cultural and scientific heritage and its digital protection, with the aim of harmonizing actions of Member States in the field of digitization. Future progress of digitization in the European Union is significantly related to the Europeana, as one of the world's largest digital cultural heritage sites.

Keywords: European Union, Information Society, copyright, digitization of cultural heritage, digitization of scientific heritage